

כתב יד פירוש המשניות

הוכחות שכתב היד פירוש המשנה הנחשב כת"י רמב"ם אינו כתב ידו

פרק ראשון

בפירוש משנה ה בפרק ז, במסכת יומא, בכת"י ששון הנחשב כת"י רמב"ם, יש פיסקה ואיור שלא יתכן ליחסם לרמב"ם, וזו לשון המשנה:

כוהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה: בכתונת במכנסיים במצנפת ובאבנט; מוסיף עליו כוהן גדול חושן ואיפוד ומעיל וציץ. באלו נשאלים באורים ותומים; ואין נשאלין בהן להדיוט אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך הציבור בו.

בסוף פירוש משנה זו בכת"י ששון, המיוחס לרמב"ם, נאמר:

...וכיוון שהזכרנו מה היה כתוב בחושן הריני משמיעך איך היו שמות השבטים כתובים על אבני האפוד וזה סדרן:

ראובן	שמעון
לוי	יהודה
יששכר	זבולן
נפתלי	דן
גד	אשר
יהוסף	בנימן

ותמצא מספר האותות בכל אבן עשרים וחמש אותות, ושם יוסף כתוב יהוסף, כמו שכתבנו, והרמז לכך באומרו 'עדות ביהוסף שמו (תהילים פא,ו). והאבן שכתוב בראשה ראובן על כתפו הימנית ושכתוב בראשה שמעון על כתפו השמאלית.

קל להיווכח שלא יתכן ששמות השבטים יהיו מסודרים על אבני האפוד כתולדותם ושעל כל אבן 25 אותיות ויוסף נכתב יהוסף, אלא אם ראובן ושמעון על אבן אחת, לכן לא יתכן שרמב"ם כתב את הפיסקה:

והאבן שכתוב בראשה ראובן על כתפו הימנית ושכתוב בראשה שמעון על כתפו השמאלית.

ואת האיור שאחריה, אף לא נזכר בפירוש זה פסוק י, בפרק כח בספר שמות, שבו נאמר:

שישה משמותם על האבן האחת ואת שמות השישה הנותרים, על האבן השנית--כתולדותם.

וכיוון שנאמר 'שישה על האבן האחת' וגם 'כתולדותם', מובן שה'שישה' על כל אבן כתובים כתולדותם. אבל באיור שבפירוש המשנה, המיוחס לרמב"ם, אין שמות השבטים מסודרים על האבנים 'כתולדותם', כלומר כסדר לידתם, וראובן על אבן אחת ושמעון על האבן השניה, למרות, שלפי פשט הכתוב, צריכים שמות השבטים להראות על אבני החושן, למסתכל בפני הכהן, כבאיור הבא:

כתף שמאל	כתף ימין
גד	ראובן
אשר	שמעון
יששכר	לוי
זבולן	יהודה
יהוסף	דן
בנימן	נפתלי

וכותבים יהוסף במקום יוסף, כמפורט בירושלמי במסכת סוטה לא,ב, לגבי סדר שמות השבטים על אבני החושן:

...אמר רבי יודה בר זבידא יהוסף מלא (תהילים פא) עדות ביהוסף שמו...

ונחשב זה ליוסף עדות לגדולתו שנאמר :

דאמר רב חנין בר ביזנא א"ר שמעון חסידא : יוסף שקדש ש"ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה דכתיב (תהילים פא) עדות ביהוסף שמו. (בבלי סוטה י,ב)

ואשר לכתוב השמות : 'זבולן' נכתב בכתב רק חסר בכל המקרא ולכן נכתב כך גם על אבני החושן. 'בנימין' נכתב חסר בתורה 22 פעם ומלא רק 7 פעמים (בתנ"ך בנימין מלא 16 פעמים וחסר כ-150 פעם!). יהוסף נמצא רק פעם אחת במקרא. בכתב כזה יש על כל אבן 25 אותיות, כאשר שמות השבטים מסודרים כתולדותם כנ"ל.

האיור, שבפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם, אינו לפי הפסוק בתורה, ולא לפי תולדות השבטים ואין בפירוש רמב"ם כל הסבר לכך. איור זה וגם האיור הזהה לו, במשנה תורה, נעשו מעמדת מסתכל מאחורי הכהן. אך לא הגיוני לעשות זאת, לכן ברור שזו טעות ה'מגיה' שהוסיף את הפיסקה והאיור שבפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם, הקובעת שראובן על האבן שעל כתף ימין ושמעון על האבן שעל כתף שמאל. ומפירוש המשנה הועברו הפיסקה והאיור למשנה תורה, כפי שקרה במקומות נוספים.

סידור שמות השבטים על אבני החושן שבפירוש המשנה ובאיור שבו, ובחלק מנוסחאות משנה תורה, נוגד את פשט הפסוק בתורה, את דברי רמב"ם בחלק הראשון של הלכה י, שבפרק ט בהלכות כלי המקדש, שם נאמר :

ותופר עליו שתי כתפות, כדי שיהיו על כתפות הכוהן. וקובע על כל כתף וכתף אבן שוהם מרובע, מושקע בבית של זהב; ומפתח על שתי האבנים שמות השבטים, שישה על אבן זו ושישה על אבן זו כתולדותם, וכותבין שם יוסף, יהוסף; ונמצאו חמש ועשרים אות באבן זו, וחמש ועשרים אות באבן זו;

לפי חלק זה של ההלכה, סידור שמות השבטים כה ברור ופשוט, כנ"ל, שאינו מצריך איור. ועוד כיוון שיש איור, אין צורך בפיסקה האחרונה של ההלכה, שאחר האיור :

והאבן שכתוב בה ראובן, על כתפו הימנית; והאבן שכתוב בה שמעון, על כתפו השמאלית.

שהרי נראה באיור שראובן על הכתף הימנית ושמעון על השמאלית! אלא שגם האיור וגם הפיסקה האחרונה של הלכה י, נוגדים את פשט הפסוק ואת האמור בחלק הראשון של הלכה י, כי שמות השבטים אינם כתובים בסדר לידתם. יששכר וזבולן קודמים לזן ונפתלי, והאחרונים בסדר הפוך לתולדותם.

ועוד, נאמר בתלמוד הבבלי במסכת סוטה לו,א :

מיתבי שתי אבנים טובות היו לו לכהן גדול על כתיפיו אחת מכאן ואחת מכאן ושמות שנים עשר שבטים כתוב עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו שנאמר (שמות כח) ששה משמותם על האבן האחת וגו' : שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם, מפני שיהודה מוקדם, וחמשים אותיות היו עשרים וחמש על אבן זו ועשרים וחמש על אבן זו...

אולי לסדר מעין זה כוונת התלמוד :

גד	יהודה
אשר	ראובן
יששכר	שמעון
זבולן	לוי
יהוסף	זן
בנימין	נפתלי

מלשון התלמוד 'שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה (שבראשונה) מוקדם', ברור שחז"ל מבינים ששמות השבטים מסודרים, כתולדותם, בכל אבן וכיוון שיהודה מוקדם, אינם כתולדותם באבן הראשונה. ועוד מברייטא זו נובע שראובן ושמעון על אבן אחת. וכך ברור גם מהתלמוד הירושלמי במסכת סוטה לא,ב נאמר :

...הראשונים נכתבין מימינו של כהן גדול משמאלו של כהן גדול של קורא. והאחרונים נכתבין משמאלו של כהן גדול מימינו של קורא. הראשונים אינן נכתבין על סדר, שיהודה מלך, האחרונים נכתבין על סדר :

כלומר אין בתלמודים אחיזה ל'פיסקה' :

והאבן שכתוב בה ראובן, על כתפו הימנית; והאבן שכתוב בה שמעון, על כתפו השמאלית.

להיפך, משניהם נובע שראובן ושמעון על אותה כתף. נמצא שהאיור והפיסקה שאחריו בפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם והאיור והפיסקה שאחריו בהלכה י בפרק ט, נוגדים את פשט הפסוק, את האמור בשני התלמודים ואת האמור לפנייהם בהלכה, כיוון שלא ניתן לסדר את השבטים כתולדותם וגם שתהיינה 25 אותיות על כל אבן, אלא אם ראובן ושמעון על אותה אבן. לכן לא יתכן שרמב"ם כתב בסוף ההלכה איור ופיסקה שסותרים את דבריו שבראשית ההלכה. ברור שהם תוספת להלכה, לפי איור ופיסקה דומים בפירוש משנה ה בפרק ז במסכת יומא, המיוחס לרמב"ם, אף הם תוספת לפירוש רמב"ם, על ידי 'מגיה'.

וציין רב עדין אבן ישראל:

דעות רבות נאמרו בדבר זה ובייחוד התקשו ביישוב הדברים לפי דעת הרמב"ם... (ההדגשה שלי, א.ל.)

והביא שש שיטות, שאף אחת אינה הולמת את פשט הכתוב ולא את החלק הראשון של הלכה י בפרק ט בהלכות כלי המקדש במשנה תורה, שעד האיור והפיסקה שאחריו. רדב"ז כתב שבאיור המקובל יש טעות סופר, צ"ל 'דן נפתלי' במקום 'נפתלי דן', אולם אז לא תהיינה 25 אותיות על כל אבן! מהר"י קורקוס מנסה לישיב קושי זה ע"י הבחנה בין 'כתולדותם' של הנולדים, לבין 'כתולדותם' של היולדות. אחרים מציעים סידורים שונים לגמרי. אך כל הנפתולים האלה מיותרים, כי סידור שמות השבטים המתואר בהלכה י בלא תוספת האיור והפיסקה, פשוט וישיר, כפי שצויר למעלה.

לסיכום, לפי הלכה י בפרק ט בהלכות כלי המקדש, עד 'הפיסקה', ברור שכדי שעל כל אבן יהיו שמות שישה שבטים מסודרים כתולדותם ו-25 אותיות על כל אבן ולכתוב שם יוסף יהוסף, האפשרות היחידה לסדר את השבטים כתולדותם, היא כך:

במבט בפניו	
גד	ראובן
אשר	שמעון
יששכר	לוי
זבולן	יהודה
יהוסף	דן
בנימן	נפתלי

במבט מגב הכהן	
ראובן	גד
שמעון	אשר
לוי	יששכר
יהודה	זבולן
דן	יהוסף
נפתלי	בנימן

ובניגוד לפיסקה שבסוף הלכה י, ראובן על אבן אחת ושמעון על השנייה ולא יתכן סידור אחר העונה על התנאים המפורשים על ידי רמב"ם בהלכה הנ"ל.

מסקנה: האיור והפיסקה שאחריו בהלכה י בפרק ט בהלכות כלי המקדש, אינם שייכים להלכה. הם תוספת לפי קטע פירוש רמב"ם למשנה ה בפרק ז במסכת יומא, שלא יתכן שנכתב על ידי רמב"ם. יש קטעים שגויים רבים בפירוש רמב"ם למשנה, שאין ליחסם לרמב"ם, שלפיהם 'הוגה' משנה תורה ושובש. וכיוון שנוסח שגוי זה נמצא בפירוש רמב"ם שבכת"י ששון, ברור שקטע זה בכת"י ששון אינו כת"י רמב"ם ורבים כמותו.

נספח

שמעתי דעה שאפשר לקבל את נוסח הלכה י בפרק ט בהלכות כלי המקדש, שלפיו ראובן על כתף ימין ושמעון על כתף שמאל, ועשרים וחמש אותיות על כל אבן. אם נפרש את 'כתולדותם' = בסדר יורד בגיל השבטים, בכל אבן, למרות שאינו סדר לידתם, כך:

1	ראובן	שמעון	2
3	לוי	יהודה	4
6	נפתלי	דן	5
7	גד	אשר	8
9	יששכר	זבולן	10
11	יהוסף	בנימן	12

המספרים מציינים את מיקום השבט בסדר הלידה.

אך יש לדחות הצעה זו, כי אין זה המובן המקובל של המילה 'כתולדותם', ולא יתכן שרמב"ם ישתמש במובן לא מקובל של מילה מבלי לציין זאת, שהרי הדגיש שדבריו במשנה תורה-

כולם בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכול--בלא קושיה ולא פירוק, לא זה אומר בכה וזה אומר בכה, אלא דברים ברורים קרובים נכונים... (הקדמה למשנה תורה).

אבל סדר שמות השבטים שמבוסס על משמעות לא מקובלת של המילה 'כתולדותם', דורש הסברים רחוקים, וגורם שיזה אומר בכה וזה אומר בכה, כפי שמעידים הפירושים הרבים של הלכה י בפרק ט בהלכות כלי המקדש, ולכן ברור שאינו נוסח רמב"ם.

ועוד מה טעם להעמיד נוסח על סמך משמעות בלתי קבילה של המילה 'כתולדותם', אם לפי פשט הפסוק והאמור בחלקה הראשון של הלכה י, בלי האיור והפיסקה שאחריו, ובמשמעות המקובלת של 'כתולדותם', מתקבל סידור פשוט של אבני האפוד כך:

כתף שמאל	כתף ימין
גד	ראובן
אשר	שמעון
יששכר	לוי
זבולן	יהודה
יהוסף	דן
בנימן	נפתלי

בפירוש המשנה המיוחס לרמב"ם, ובמשנה תורה, יש הרבה תוספות ו'הגהות' שרובן ככולן שגויות. לכן יותר סביר להניח שגם הפיסקה שבסוף הלכה י והאיור שאחריה, הם תוספת, מאשר ליחס משמעות לא מקובלת למילה 'כתולדותם', בלא שרמב"ם יתרוץ שימוש במשמעות זרה, ובלתי דרושה, זו של המילה.

ההצעה לפרש את המילה 'כתולדותם' שלא לפי משמעותה המקובלת כדי לקיים נוסח שגוי, היא דוגמה להרבה פלפולים שנעשו במשך השנים, כדי לקיים נוסחים שגויים.

הרב פרופסור דניאל הרשקוביץ, דיקן הפקולטה למתמטיקה בטכניון, קרא את הדיון הנ"ל בנושא שמות השבטים על כתפות האפוד, הסכים עם המסקנות, ודחה את ההצעה להבין את המילה 'כתולדותם' לא כסדר לידתם אלא לפי גילם, רק כדי לקיים שיהיה ראובן על כתף ימין ושמעון על כתף שמאל ו-25 אותיות על כל אבן.

(1) יתכן שכתב רמב"ם רק את החלק הראשון של הפיסקה: 'והאבן שכתוב בה ראובן על כתפו הימנית', אך לפי סגנונה, הפיסקה כולה, לא נכתבה על ידי מי שכתב את הלכה י, שבה נאמר ששמות השבטים הם על האבן, בעוד שבפיסקה נאמר ששמות השבטים הם באבן ולא על האבן. ולא סביר שרמב"ם ישנה את הסיגנון באותה הלכה ובאותו נושא.